PAPER DETAILS

TITLE: Ali b. Ebî Tâlib'in Günümüz Problemlerine Isik Tutan Bazi Ahlak Ilkeleri

AUTHORS: Zekeriya Güler

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184468

ALİ B. EBÎ TÂLİB'İN GÜNÜMÜZ PROBLEMLERİNE IŞIK TUTAN BAZI AHLAK İLKELERİ

Doç. Dr. Zekeriya GÜLER[*]

"Tarih"i "tekerrür" diye ta'rîf ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?
Mehmed Akif Ersoy

Abstract

The Caliph Ali's Ethical Principles that Shed Light on Our Daily Problems

The issue of *"The Caliph Ali's ethical principles that shed light on our daily problems"* is examined in this article. It indicates that his way of action and the understanding of struggle -as a responsible administrator- based on the project which is *obtaining right* and *removing superstitious.* On the other hand it also suggests that his goal is to establish a balanced and principled person and society. Caliph Ali is currently an exemplary person for all the human being of the modern world. Because his experiences and fundamentals have been shaped by the dynamic structure of the ethics of al-Qur'an and the Sunnah of the Prophet.

It is quite important that his biography -as an outstanding and genius person- shoud be taken from the points such as religion, morals, art, education, law and his multidimensional experiences in the field of politics. If we follow his footsteps, we do not experience the same mistakes and wrongdoings which happened in the past.

[*] Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bilgi birikimi ve tecrübe itibariyle çok yönlü şahsiyetlerin tanınması, onların sosyal hayatın getirdiği problemlere ışık tutan tavsiyelerinin ve ufuk açıcı düşüncelerinin yeni nesillere ulaştırılması, hem zihnî-teorik hem de pratik gelişme açısından önem arz etmektedir. Geçmişteki yanlış karar ve tatbikatın, onların yol açtıkları zarar ve tahribatın bir daha tekerrür etmemesi için söz konusu emeklerin/değerlerin ciddiye alınmasında zaruret vardır.

Kabul edilmelidir ki, ilim ve hikmet adamlarının bir makale çerçevesinde bütün yönleriyle ele alınıp tanıtılması neredeyse imkansızdır. Onların muayyen yönlerinin müstakil olarak araştırılıp ortaya konulması ilmî usulün gereğidir. Bu itibarla, bu makalenin hacmi, Hz. Peygamber'in gözetiminde özel yetişen Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kuraşî el-Hâşimî'nin (v. 40/661), günümüz problemlerine ışık tutan, bilhassa sosyal hayatta denge ve orta yolu ön plana çıkaran bazı ahlak ilkeleri; söz, tutum ve davranışları ile sınırlı tutulmaya çalışılacaktır. Ele alınan ilkeler, muayyen bir eserden değil, çeşitli vesilelerle muhtelif kaynakların okunması/taranması esnasında tutulan notlar neticesinde tespit edilmiştir. Bu yönüyle makalenin, şümullü ve mukayeseli olarak konuyu derinlemesine ele aldığını söylemek oldukça zordur. Ne var ki, işin akademik boyutu göz ardı edilmeksizin pratik değer taşıyan vaaz ve irşad türü çalışmaların da gerekli olduğu kanaatini taşımaktayız. Kaldı ki, söz konusu yaklaşım tarzının Kur'ân'ın ve ona bağlı olarak Sünnet'in dil ve üslubuyla mutabakat arz ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim, Hz. Ali'ye nisbet edilen, "Kur'an dört çeyrek/dört ayrı bölüm üzerine nazil oldu: Dörttebiri helal, dörttebiri haram, dörttebiri vaaz ve meseller, dörttebiri ise haber ve kıssalar"[1] şeklindeki tespit, bu hususu destekler mahiyettedir.

Ehl-i sünnet ve Şiî İslâm dünyasının şahıs zemininde müşterek değeri olan Hz. Ali'den nakledilen ahlak ilkelerinin, fert ve toplum hayatlarında tüm müslümanlar/insanlar için bir hikmet ve rahmet, ilham ve bereket kaynağı olabileceğini düşünüyoruz. Söz konusu ahlak ilkelerini dikkatlere sunmadan önce, Hz. Ali'nin ilim ve hikmet sâhasındaki yerine işaret etmek istiyoruz.

A. HZ. ALİ'NİN İLİM VE HİKMETTEKİ YERİ

Çocukluk yıllarından itibaren Hz. Ali'nin Rasûl-i Ekrem'in himâyesi altında büyüyüp yetiştiği, "Allâh'ın âyetlerinin ve hikmetin okunduğu"[2] evinde gelişip olgunlaştığı bilinmektedir. Şüphesiz onun içinde bulunduğu bu ortam ve yaşadığı çevre şartları, Kur'an ve Sünnet konusunda onun geniş ilim sahibi olmasında en büyük âmil olmuştur. Bizzat Hz. Ali'nin "Vallâhi, Kur'an'dan inen âyetlerin ne hakkında nâzil olduğunu çok iyi bilmekteyim. Şüphesiz Rabbim

---

[1] Zeyd b. Ali, *Müsned (el-Mecmû el-fıkhî)*, Beyrut, ts., s. 344.
[2] Ahzâb 33/34

bana akleden bir kalp ve konuşan sâdık bir dil bağışlamıştır"[3] ve "Benim yanımda olan ancak Allâh'ın kitâbı veya müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir"[4] diyerek Allâh'ın kendisine lutfettiği ilim, hikmet, akıl, idrak ve sezgi gibi nimet ve imkanları dile getirdiği vâriddir. Nitekim o, "Derinlerdeki hikmet akıl ile, akıl da hikmet ile çıkarılır. Hüsn-i siyasetle salih edep zuhur eder. Tefekkür ise kalbin hayatıdır"[5] demek suretiyle, akıl, hikmet ve tefekkürün icra ettiği fonksiyonun önemini belirtmiştir.

Hz. Ali'nin "Nimetin tamamına erişmek, İslâm üzere ölmektir" (Temâmu'n-ni'meti el-mevtü ale'l-islâm)[6] şeklinde söylediği söz, onun hassas ve zengin gönül dünyasına ayna tutarken, "Ha ben ölümün üzerine gitmişim ha ölüm benim üzerime gelmiş, umursamıyorum!" (Lâ übâlî sekattü ale'l-mevt ev sekata el-mevtü aleyy)[7] diyerek dile getirdiği ölüm hakkındaki tasavvuru da onun ölüme hazır bir ârif veya ölüme meydan okuyan bir cengâver ruh halini yansıtmaktadır.

Peygamber (s.a.) Hz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak göndermek istediğinde, kendisinin genç olduğunu ileri sürerek mevcut ilim ve tecrübesinin tayin edilen vazife için kâfi gelmeyeceğini belirtmesi üzerine, Peygamber (s.a.) elini onun göğsüne koyarak teskin etmiş, "Allâhım, onun kalbine doğruyu göster, diline de hakkı söylet!" diye duada bulunmuş, onun endişe ve tereddüdünü gidererek orada nasıl hüküm vermesi gerektiğini öğretmiştir. Rasûl-i Ekrem'in duasına müvâzi olarak Hz. Ali'nin endişe ve tereddüdü zâil olmuş, büyük bir cesaret kazanarak orada nasıl muamele edeceğini öğrenmiş ve "Vallâhi iki şahıs arasında hüküm verme konusunda artık hiç şüpheye düşmedim"[8] diyerek ulaştığı başarı durumunu dile getirmiştir.

Gerçekten de ilk üç halife Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bir çok çetrefil davada Hz. Ali'nin fikrine müracaat ederek istişare etmeleri, onun sahip olduğu ilim ve tecrübenin semeresini gösteren pratik örneklerdir. Hz. Ömer'in hilâfet döneminde, Mekke'den Medine'ye hicret edilen günün İslâm tarihi için başlangıç kabul edilmesine dair teklifin ondan gelmesi ve bunun hüsn-i kabul görmesi de önemli olmalıdır.

Hz. Ali'nin "seyyidü't-tâbiîn" unvanıyla bilinen öğrencilerinden Saîd b. el-Müseyyib'in (v. 94/713) "Ömer, Ebû'l-Hasen'in içinde/yardımcı olmadığı

---

[3] Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Târîhu'l-hulefâ* (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrut 1416/1995, s. 210. Krş. İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ts., III, 1107.

[4] Buhârî, İlim, 39.

[5] Küleynî, Sikatü'l-İslâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb, *Usûlü'l-Kâfî* (thk. Muhammed Cevâd el-Fakîh), Beyrut 1413/1992, I, 76.

[6] Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd eş-Şîrâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,* İstanbul, ts., I, 95.

[7] Beydâvî, age., I, 76.

[8] Ebû Dâvud, Akdıye, 6; Tirmizî, Ahkâm, 5; Ahmed b. Hanbel, I, 83; Zeyd b. Ali, age., s. 261-262; İbn Abdilberr,age., III, 1099-1100; İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebu'l-Hasen Ali el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe,* Kahire, ts., IV, 99; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa,* I, 23.

müşkil bir meseleden/davadan Allâh'a sığınırdı"[9] şeklindeki tesbiti ve yine onun "Ali b. Ebî Tâlib'den başka 'bana sorun' (selûnî) diyen hiçbir kimse olmamıştır"[10] tarzındaki müşahedesi, söz konusu tecrübenin birer tezahürü olmalıdır. Ayrıca onun fıkıh melekesi ve hukuk bilgisi dikkatleri çekmiş olmalıdır ki bizzat Hz Ömer'e "En isabetli hüküm verenimiz Ali'dir"[11] dedirtecek, Abdullah b. Mes'ûd'a da "Biz, Medine halkından en iyi hüküm verenin Ali b. Ebî Tâlib olduğunu konuşur dururduk"[12] tarzındaki takdir cümlesini söyletecektir. Yanında Hz. Ali'den söz açılması üzerine Hz. Âişe'nin, onun, sünneti en iyi bilen kimse olduğunu, Abdullah b. Ayyâş'ın da Hz. Ali'nin sünnetin mânasını, hüküm ve maksadını (el-fıkh fi's-sünne) çok iyi bildiğini söylemeleri[13], onun ilim ve hikmet bakımından derinliğini vurgulayan birer itiraf örnekleridir. Muhammed Ravvâs Kal'acî'nin, *Mevsûatü fıkhi Alî b. Ebî Tâlib* (Dımaşk 1403/1983) adlı 648 sayfalık derleme eseri, Hz. Ali'nin derin kavrayışını, geniş fıkıh bilgisini ve hukuk tecrübesini ortaya koyduğundan önem arz etmektedir.

Medine'ye hicret edeceği sırada Rasûlullâh'ın (s.a.) Hz. Ali'yi, kendisini öldürmeye gelecek düşmanları oyalamak maksadıyla Mekke'de bırakması, hicretin beşinci ayında teessüs eden muâhât esnasında onu kendisine kardeş olarak seçmesi, onun Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gazvelerine iştirak ederek Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yapması, emsali görülmemiş kahramanlıklar göstererek zafer ve fetihler elde etmesi, Uhud ve Huneyn gazvelerinde çeşitli yerlerinden yara aldığı halde Rasûlullâh'ı (s.a.) koruma ve kollamada olağanüstü gayret göstermesi, Hz. Peygamber tarafından ona verilen "Ebû Türâb" künyesi/lakabı yanında onun, "el-Murtazâ" ve "Esedullâhi'l-gâlib" gibi lakaplarla anılması, Hz. Peygamber'e kâtiplik/sekreterlik ve vahiy kâtipliği yapması, hicretin altıncı yılında Fedek'te Sa'd oğullarına gönderilen seriyyeyi, onuncu yılında da Yemen'e düzenlenen seferi sevk ve idare etmesi, Tebük Gazvesi'nde Rasûlullâh'ın vekili olarak Medine'de kalması, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'yi putlardan temizleme işini üstlenmesi, Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati esnasında Medine'de askerî vali olarak kalması[14], onun sosyo-politik, idarî ve askerî dehasını olduğu kadar, insânî-ahlâkî faziletlerini de ortaya koymaktadır.

Burada, Hz. Ali hakkında yapılan şu değerlendirmeyi dikkatlere sunmakta fayda vardır:

"Her şeye rağmen Hz. Ali'nin tarihî şahsiyetini, meziyetlerini ve özelliklerini tam anlamıyla doğru bir şekilde belirleyebilmek çok güçtür; çünkü gerek

---

[9] İbn Abdilberr, age., III, 1102-1103; İbnü'l-Esîr, age., IV, 100.
[10] İbn Abdilberr, age., III, 1103; İbnü'l-Esîr, age., IV, 100.
[11] Buhârî, Tefsîr 2/7; Küleynî, *Furûu'l-Kâfî,* VII, 398, 405; İbn Abdilberr, age., III, 1102; Zehebî, Ebû Abdillah Şemseddîn, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* Beyrut 1985, XV, 67; Suyûtî, age., s. 194.
[12] İbn Abdilberr, age., III, 1103; İbnü'l-Esîr, age., IV, 100; Suyûtî, age., s. 194.
[13] İbn Abdilberr, age., III, 1104; Suyûtî, age., s.195
[14] Bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA,* II, 372.

faaliyetleri gerekse kendisine atfedilen konuşmaları ve şiirleri hakkında son derece farklı rivayetler mevcuttur. Kesin olan husus, onun Kur'an ve Sünnet'e tam anlamıyla bağlı, dünyevî işlerden uzak kalmayı dileyen, İslâm tarihinin Cemel, Sıffîn, Nehrevan gibi talihsiz vak'aları sonunda göz yaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, takvâ sahibi ve idealist bir mümin olduğudur. Ancak Şiî dünyası, onun İslâm kamuoyunda benimsenmiş olan özellikleriyle yetinmeyip bir fırka olarak teşekküllerindeki esas ve temel unsur olan imâmet vasfı ve hakkı üzerinde ısrarla durur ve bu hususta Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'in mantığıyla çoğu zaman uyuşmayan pek çok asılsız menkıbeler ve hatta hadisler ileri sürer. Onlara göre Ali b. Ebû Tâlib, bizzat Hz. Peygamber tarafından Allah'ın emriyle kendisinden sonra ümmetin başına imam ve halife olarak tayin edilmiş, Hz. Peygamber de nübüvvetinin ilk yıllarından başlamak üzere muhtelif vesile ve delillerle bu konuyu ümmetine bildirmiş veya göstermiştir. Ancak Şiîler'in bu görüşünü İslâm'ın genel prensipleri ve hukuk anlayışıyla bağdaştırmak mümkün görülmediği gibi, bunun büyük müslüman çoğunluğunun telakkisine ve tarihî gerçeklere de ters düştüğünü söylemek lâzımdır"[15].

İlim ve hikmet kaynağı olarak Hz. Ali hakkında verilen nazarî bilgiler ve yapılan değerlendirmelerden sonra, ondan nakledilen bazı ahlak ilkelerini kısa yorum ve açıklamalarla birlikte dikkatlere sunabiliriz.

B. HZ. ALİ'DEN NAKLEDİLEN BAZI AHLAK İLKELERİ

Bu bölümde, Giriş'te değinildiği üzere, Hz. Ali'nin günümüz problemlerine ışık tutan, bilhassa sosyal hayatın muhtelif sâhalarında denge ve orta yolu ön plana çıkaran bazı ahlak ilkeleri; söz, tutum ve davranışları işlenecektir. Söz konusu ahlak ilkeleri sırasıyla, *Şahısları tanımada temel kriter, Hadisler karşısında dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşım*, *İfrat ve tefritten uzak itidal çizgisi*, *Savaş halinde denge unsuru, Eğitim ve öğretimde muhatabın akıl ve idrak seviyesinin gözetilmesi*, *İdeolojik okumanın zarar ve tahribatı, Gerçek fakihin/alimin sıfatı, Dinin temel hükümlerinden taviz vermenin akıbeti, Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesinin değeri ve Kendini beğenme ve büyüklenmenin hükmü* olmak üzere on başlık altında zikredilecektir.

1. Şahısları tanımada temel kriter:

Tarih, Hz. Ali'nin şefkat, merhamet, adalet, barış, samimiyet, fedakârlık gibi insânî - ahlâkî meziyetler bakımından müstesna bir şahsiyet olduğunu tescil etmiştir.

Cemel, Sıffîn, Nehrevan gibi asırlardır ümmeti derin bir üzüntüye boğan talihsiz vak'aların ardından, muhaliflerinin doğru yolu bulmaları için gözyaşı dökerek onlara dua etmesi, Hz. Ali'nin hassas ruh halini yansıtmaktadır. Sıffîn

[15] Fığlalı, "Ali", *DİA,* II, 374.

vak'asına katılan ve Hz. Ali'ye yakınlığı ile tanınan Kümeyl b. Ziyâd[16], "*Acaba senin hak üzerinde olduğuna, Talha ve Zübeyr'in de batıl yolda olduklarına itikad etsek ne olur*?" sualini sorarak, düşüncesini eylem ve slogana dönüştürme isteğini Hz. Ali'ye ulaştırmıştı. Kümeyl b. Ziyâd'ın bu düşünce ve eylem planına mukabil, Hz. Ali'nin ona şu ahlak ilkesini öğrettiği görülmüştür:

"*Sen şahısları hak ile tanı, hakkı şahıslarla tanıma. Yeter ki sen hakkı tanı, onun ehlini de tanırsın*!" (İ'rif er-ricâle bi'l-hakkı velâ ta'rif el-hakka bi'r-ricâli i'rif el-hakka ta'rif ehlehû)[17].

Onun öğrettiği bu ahlak ilkesinde geçen *hak* kelimesi, *vahiy ve akl-ı selim kaynaklı bilgi, temel ölçü ve doğru* olarak anlaşılmalıdır. Bu anlayış, *hakk* kelimesinin "Kitap ve sünnetin doğrudan veya dolaylı olarak getirdikleri" (Mâ câe bihi el-Kitâbu ve's-Sünne nassan ev istinbâtan)[18] şeklinde yapılan tarifiyle de mutabakat arz etmektedir.

Şüphesiz Hz. Ali tarafından altı çizilerek *hakk*ı merkeze alan bu talimat, müslümanlar arasında yaşanabilecek yeni bir fitne ve fesat hareketinin önüne geçilmesinde hayli etkili olmuştur. Onun birleştirici, kaynaştırıcı ve kucaklayıcı engin siyasetini gösteren bu talimat, her zaman ve her mekanda hayata geçirilmesi gereken evrensel-sosyal bir strateji olarak görülmelidir. Ayrıca temel ölçüleri ve doğruları esas alan bu talimat, şahısları tanıma konusunda sübjektif kabul değil, objektif yaklaşımı öngören ahlâkî bir kriter özelliği taşıması bakımından da önemli olmalıdır.

Yine Hz. Ali'nin "*Söyleyenin kim olduğuna bakma, söylediği şeye bak*!" veya "*Söyleyene değil, söylediğine bak*!"[19] tavsiyesi, aynı noktaya vurgu yapan bir başka uyarı olmalıdır.

---

[16] Iclî (bkz. *Târîhu's-sikât,* s. 398), Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî'nin Kûfeli sika bir tâbiî olduğunu söyler. Onun, kendisiyle ihticac edilmemesi ve rivayetinden sakınılması gereken münkeru'l-hadîs ve Ali hakkında müfrit bir ravi olduğunu İbn Hibbân'dan nakleden Zehebî, İbn Sa'd ve İbn Maîn'in ise onu sika kabul ettiklerini zikreder (bkz. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl,* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut 1382/1963, III, 415; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb,* III, 475. İbn Hibbân'ın söz konusu görüş ve değerlendirmesi için bkz. *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn (*thk. Mahmud İbrahim Zâyed), Haleb 1402, II, 221). el-Medâinî'nin Kûfeli âbidler arasında zikrettiği ve İbn Hacer'in "sikadır, teşeyyu'la suçlanmıştır" dediği Kümeyl b. Ziyâd, hicrî 82'de el-Haccâc tarafından katledilir. Yahya b. Maîn, onun yetmiş yaşında iken hicrî 88'de öldüğünü söyler. Bkz. Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1414/1993, s. 222; İbn Hacer, age., III, 475; Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnavut, *Tahrîru takrîbi't-tehzîb,* Beyrut 1417/1997, III, 201.

[17] Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahı'l-hadîs* (thk. Muhammed Behcet el-Baytâr),Beyrut 1407/1987, s. 291.

[18] İbn Allân, Muhammed es-Sıddîkî el-Mekkî, *Delîlü'l-fâlihîn li turukı Riyâdı's-sâlihîn,* Beyrut, ts., I, 436.

[19] Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân, *el-Masnû' fî ma'rifet'l-hadîs el-mevdû'* (thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Haleb 1414, s. 169.

2. Hadisler karşısında dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşım:

Hz. Ali'ye nisbet edilen şu talimat, hadislerin sübutu konusunda dikkatli ve ihtiyatlı olunması gerektiğini ifade etmektedir:

"*Bir hadis rivâyet ettiğinizde onu size rivâyet eden kimseye isnad ediniz. Şayet o rivâyet gerçek ise lehinize, yalan ise nakledenin aleyhine olur*"[20].

Onun bu sözü, ulaşılan bilginin kaynak değerinin ortaya konulması açısından ele alınmalıdır. Kaynak değeri tayin ve tespit edilemeyen hadisler karşısında onun gösterdiği bu dikkat ve hassasiyet, hadis usûl ilminin doğuşuna zemin hazırlayan önemli bir malzeme teşkil etmelidir. Nitekim onun, hadislerin dikkat ve hassasiyetle rivâyet edilmesini sağlamak için, Rasûl-i Ekrem'e âidiyeti konusunda kesin bilgi sahibi olmadığı veya tereddüt ettiği hadisleri nakleden râvîlerden, Rasûl-i Ekrem'den duyduklarına dair yemin istediği[21] bilinmektedir.

Ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e âidiyeti tespit edilen hadisler için beklediği "sade, yalın, doğru, dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşım" (İzâ haddestum an Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem fe zunnû bihî ellezî huve ehnâhu ve ehdâhu ve etkâhu)[22], hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda hayli önemli bir usûl kaidesi olduğu kadar, riayet edilmesi gereken bir ahlak ilkesi olarak da görülmelidir.

3. İfrat ve tefritten uzak itidal çizgisi:

Hz. Ali'nin şu sözü, ifrat ve tefritin bir helak sebebi olduğunu göstermektedir:

"*Benim hakkımda iki şahıs/zümre helak olacaktır: Aşırı derecede seven kimse ki, beni bulunduğum makamın dışında bir yere koyar ve bende olmayan vasıflarla beni över. İftira derecesinde buğzeden kimse ki, beri olduğum şeyleri bana atar/isnad eder*"[23].

Hz. Ali'nin dile getirdiği bu manzara, bizzat kendisi hayatta iken müşahede edilmiştir. Tarih ona ulûhiyyet nisbet edenlere bile şahit olmuştur. Bu mucizevî beyanıyla Hz. Ali, her halükarda ifrat ve tefritten uzak kalınarak orta yolun benimsenmesi gerektiği mesajını vermektedir. Çünkü orta yol/itidal, fıtratın getirdiği kanunlara riayet etmek demektir. İfrat/teşeddüt ve tefrit/tesâhül ise, fıtratı zorlamak, konuyu mecrasından saptırmak ve onun mahiyetini değiştirmek demektir. Yüce Kur'an, bir çok âyetiyle[24] hitap ettiği insanlara bu hususu öğretmektedir. Her türlü fanatizmin, taşkınlık ve bağnazlığın temelinde orta yol çizgisini/denge pusulasını kaybetme zaafı yatmaktadır. Rasûl-i Ekrem'in "Senin

---

[20] Küleynî, age., I, 103.

[21] Tirmizî, Tefsîr (3), 14; Ebû Dâvûd, Vitir, 26; İbn Mâce, İkâmet, 193; Ahmed b. Hanbel, I, 2, 10.

[22] İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak en-Nîsâbûrî, *Kitâbu't-tevhîd ve isbâtu sıfâtı'r-Rabb*, Beyrut 1398/1978, s. 373

[23] Ahmed b. Hanbel, I, 160;İbn Ebi'l-Hadîd, age., V, 6; XX, 40.

[24] Mesela bkz. Nisâ 4/119; Rûm 30/30.

bir şeyi (aşırı) sevmen, (gözü) kör, (kulağı da) sağır eder"[25] ve "Orta yolu benimseyin orta yolu! Böylelikle maksada ulaşırsınız"[26] hadisleri de bu noktaya işaret eden uyarılardandır.

4. Savaş halinde denge unsuru:

Sehl b. Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Hayber'in fethi esnasında Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında şu diyalog yaşanmıştır:

Hz. Peygamber:

"*Yarın bu sancağı Allâh'ın fethi elinde müyesser kılacağı bir adama vereceğim ki o Allâh'ı ve Rasûlünü sever, Allah ve Rasûlü de onu sever*" buyurdu.

Ertesi gün sahâbîler erkenden Rasûlullâh'ın yanına geldiler. Her biri sancağın kendisine verilmesini umuyordu... Nihayet Rasûlullah (s.a) sancağı Hz. Ali'ye verdi. Bunun üzerine Hz. Ali:

"*Yâ Rasûlallah! Bizim gibi oluncaya dek onlarla savaşayım mı?" sualini sordu.*

Hz. Peygamber:

"*Onların bölgesine ininceye kadar acele etme, sakin ol. Sonra onları İslâm'a davet et ve vacip olan ilâhî hak ve esasları onlara haber ver. Vallâhi, senin vasıtanla Allâh'ın bir adamı hidayete erdirmesi, senin için kızıl develerden daha hayırlıdır*"[27] buyurdu.

Savaş hazırlığı ortamında geçen diyalogun sonunda, Hz. Ali'nin Hayber yahudilerine nasıl muamele etmesi gerektiğine dair Hz. Peygamber'e yönelttiği suâl ve ondan aldığı cevap, gayr-i müslimlerle olan dostâne ve hasmâne ilişkilerde uygulanacak davranış biçimini ve hareket tarzını göstermesi bakımından câlib-i dikkattir. Söz konusu davranış biçimi ve hareket tarzı, İslâmiyet'in yayılışını hazmedemeyen ve müslümanlar için büyük bir şer ve fitne merkezi haline gelen Hayber yahudilerine bile barış mesajının sunulması, onların İslâmiyet'in evrensel hukuk ve ahlak ilkelerinden haberdar olmalarının sağlanması, davetçi için önceliğin *itaat ettirmek* değil, *işittirmek* olması gerektiği, cihadın güç kullanılarak baskı ve tehditle müslüman yapma vasıtası olmadığı şeklinde tebellür etmektedir.

Söz konusu rivâyet, planlanan askerî bir harekâtta düşman güçlerine karşı sükûnet, adalet ve samimiyetle yaklaşılarak onların kazanılmasının, -başka bir tabirle- savaş halinde bile denge unsurunun en iyi çözüm yolu olduğu fikrini temel prensip olarak zihinlere yerleştirmektedir.

---

[25] Ebû Dâvûd, Edeb, 116; Ahmed b. Hanbel, V, 194; VI, 450.
[26] Buhârî, Rikâk, 18; Ahmed b. Hanbel, II, 514, 537.
[27] Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 34; Ahmed b. Hanbel, V, 333.

5. Eğitim ve öğretimde muhatabın akıl ve idrak seviyesinin gözetilmesi:

En son vefat eden sahâbî olmakla şöhret bulan Ebu't-Tufeyl Âmir el-Leysî (v. 110/728), minberde iken Hz. Ali'den şu sözü işittiğini söylemektedir:

"*İnsanlara anlayacakları şeyleri söyleyin, yadırgayacakları şeyleri bırakın! Allah ve Rasûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?*"[28].

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde akıl ve idrak seviyesini merkeze alan bu veciz talimat, eğitim psikolojisi ve metodolojisi bakımından önemli bir ilkedir. Sosyal bilimlerde, özellikle temel İslâm bilimlerinde -hangi yaş grubunda olursa olsun- muhatapların akıl ve idrak seviyelerini, onların altyapı ve bilgi birikimlerini dikkate almadan yürütülecek bir eğitim ve öğretim programından verim beklemek mümkün değildir.

6. İdeolojik okumanın zarar ve tahribatı:

Sıffîn Savaşı'nın sonunda, bilahare "Hâricîler" diye meşhur olan Temîmliler'den bazıları, "Hüküm ancak Allâh'ındır!" (Lâ hukme illâ lillâh) diyerek tarafların hakem tayin etmelerini (tahkîm vak'ası) reddetmişti. Onların gösterdiği bu aksülamel üzerine Hz Ali'nin onlara şu uyarıda bulunduğu görülmüştür:

"*Bu, kendisiyle bâtıl kastedilen hak bir sözdür!*" (Kelimetü hakkın ürîde bihâ bâtıl)[29].

Sitem yüklü bu uyarıcı hikmetiyle Hz. Ali, kendisini yalnız bırakarak zor günler yaşatan hâricî mantık ve zihniyete istikamet kazandırmak istemiş, Kur'an âyetinin bir slogan gibi kullanılarak istismar edilmesine ve onun evrensel/nesnel hükmünün geçici/öznel yaklaşıma feda edilmesine karşı çıkmıştır. Bu tutum ve davranışıyla Hz. Ali, sadece onların istismarını engellemekle kalmamış, illet ve maksadı esas alan metodoloji yerine, hangi zaman ve mekanda olursa olsun Kur'an ve hadis metinlerini ideolojik okuyan, lafızcı-zâhirî yaklaşım ve şekilci davranış sergileyen mantık ve zihniyetin işi ne denli çıkmaza götürdüğünü de öğretmiş olmaktadır.

7. Gerçek fakihin/alimin sıfatı:

Yaptığı bir konuşmaya, *"Size gerçek fakihin/alimin kim olduğunu haber vereyim mi?"* sualini sorarak başlayan Hz. Ali, gerçek fakihin/alimin bariz hususiyetini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

"*İnsanları Allâh'ın rahmetinden ümitsizliğe sevketmeyen, Allâh'ın azabından onları emin kılmayan, ilâhî yasaklar konusunda onlara ruhsat kapısını açmayan ve Kur'ân'ı bırakıp da başka bir şeye rağbet etmeyen kimsedir. Habe-*

---

[28] Buhârî, ilim, 49; İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ılm,* I, 540, II, 1003; Zehebî, age., II, 597. "Yadırgayacakları şeyleri bırakın" cümlesi Buhârî'de zikredilmez.

[29] Müslim, Zekat, 157; İbn Ebi'l-Hadîd, age., II, 467.

riniz olsun, anlayış ve kavrayışın olmadığı bir ilimde hayır yoktur. Dikkat edin, düşünüp ibret dersi çıkarılmayan bir Kur'an okuyuşunda hayır yoktur. Yine tefekkürün olmadığı bir kullukta da hayır yoktur"[30].

8. Dinin temel hükümlerinden taviz vermenin akıbeti:

Hz. Ali'nin, dininin inanç, amel ve ahlak esaslarından uzaklaşarak dünyevîleşme sürecine giren ve dünya-âhiret dengesini kurmakta gevşeklik gösteren bir insanın/toplumun maruz kalacağı durumu bildiren şu tesbiti de hayli düşündürücü olmalıdır:

"*İnsanlar, dünya hayatlarını geliştirme adına dinlerinin esaslarından bir şey terk edecek olurlar ise Allah, yaşadıkları şartların daha beterini onlara musallat eder*"[31].

Bu demektir ki, dünya ile âhiret arasındaki dengenin dünya lehine, madde ile mâna arasındaki dengenin madde lehine ya da beden ile ruh arasındaki dengenin beden lehine bozulması halinde, izzet vasatının, yerini zillet vasatına terketmesi, toplumun huzur ve saadetini kaybetmesi mukadder olacaktır.

9. Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesinin değeri:

Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlâkî ve hukukî temel bir terimdir[32]. Râğıb el-İsfehânî (v. 425/1033 civarı) terimde geçen *ma'rûf*u şöyle tarif etmektedir: "Ma'rûf, aklın ve şeriatın iyi/güzel olarak nitelendirdiği her türlü fiilin adıdır. Münker ise, yine akıl ve şeriat tarafından benimsenmeyip yadırganan her türlü fiildir"[33]. Hz. Ali'nin şu sözü, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesinin değerini ortaya koymaktadır:

"*Ya iyiliği emreder ve kötülükten menedersiniz ya da Allah size kötülerinizi musallat edecektir. Sonra iyileriniz dua ederler de onların dualarına icabet edilmez*"[34].

Hz. Ali'nin bu sözü, Rasûl-i Ekrem'e nisbet edilen şu hadisi hatırlatmaktadır:

---

[30] Küleynî, age., I, 86. Ayrıca bkz. İbn Abdilberr, age., II, 811; Suyûtî, age., s. 211.

[31] Hz. Ali'ye nisbet edilen bu söz için bkz. Ebû Hibetillâh İsmâil el-Hasenî el-Ezherî, *Tahzîru ehli'l-îmân ani'l-hukmi bi ğayri mâ enzele'r-Rahmân (*Mecmûatü'r-resâili'l-münîriyye içinde), nşr. Muhammed Emîn, Beyrut 1970, I, 155.

[32] Terim için bkz. Çağrıcı, Mustafa, "Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker", *DİA,* XI, 138-141. Burada yapılan şu tarif önemlidir: "Kaynakların incelenmesinden çıkan sonuca göre emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker fert ve toplum hayatına din, akıl ve mâşerî vicdan tarafından benimsenen inançların, değerlerin ve yaşama tarzının hâkim kılınması; dinin, aklın ve sağduyunun reddettiği her türlü kötülüğün önlenmesi yolunda ferdî ve toplu gayretleri, siyasî ve sivil önlemleri ifade etmektedir".

[33] Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* "arf" maddesi.

[34] Zeyd b. Ali, age., s. 374.

"Nefsimi elinde tutan Allâh'a andolsun ki siz, ya iyiliği emredip kötülükten menedersiniz, ya da Allah, kendi nezdinden sizin üzerinize bir azap gönderir. Sonra dua edersiniz fakat duanız kabul edilmez"[35].

Yüce Kur'ân'ın[36], *emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker*in müminlere has yapıcı, onun tam tersi olan *emir bi'l-münker nehiy ani'l-ma'rûf*un ise münafıklara has yıkıcı bir faaliyet sâhası olduğunu beyan etmesi, emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker vazifesinin bir müslüman için şiar/alâmet-i fârıka niteliği taşıdığını göstermektedir. Şiar ise, "değiştirilmesi asla istenmeyen kimlik göstergesi" demektir.

Bu demektir ki, medeniyetin temelini teşkil eden faziletli bir toplumun veya *erdemli şehir*in inşa projesi, farz-ı kifâye sayılan emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker vazifesinin tam olarak yerine getirilmesiyle ancak hayata geçirilebilecektir.

10. Kendini beğenme ve büyüklenmenin hükmü:

Hz. Ali, kendini beğenme ve büyüklenmenin intaç edeceği vahim durumu şu sözleriyle formüle etmiştir:

"*İnsanın kendini beğenmesi, aklını kıskaç altına alan ve onu akletmez duruma düşüren amillerden biridir*" (İ'câbu'l-mer'i bi nefsihî ehadü hussâdi aklih)[37] ve "*Kendini beğenmek akıl ve kalbin afetidir*" (el-İ'câbu âfetü'l-elbâb)[38].

İnsanın kendi kendini yeterli görerek kibir ve gurura kapılması, onun ruhî/kalbî hayatını felce uğrattığı gibi, üyesi bulunduğu toplumun huzur ve ahengini de bozacaktır. İnsanı aşırı derecede yüceltme ve onun üzerinde bir değer/varlık tanımama anlamında Avrupa kaynaklı hümanizm akımının temelinde de kendini beğenme ve büyüklenme tutkusu yatmalıdır.

İnsanın akıl ve fikir hürriyetinin önünde en büyük engel olan, onun iç dünyasını karartan ve ufkunu daraltarak onu toplum dışına iten kendini beğenmek ve büyüklenmek gibi sosyo-psikolojik bozukluğa sebep olan bir hastalığın tedavi yöntemi şüphesiz tevâzu, îsâr ve mahviyet ahlâkıdır. Yüce Kur'ân'ın, kendine yeterli görerek kibir ve gurura kapılmayı küfrün dinamikleri arasında zikretmesi[39], söz konusu sosyo-psikolojik bozukluğun vahâmetini göstermesi bakımından câlib-i dikkattir.

---

[35] Ebû Dâvud, Melâhim, 16; Tirmizî, Fiten, 9; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, V, 388. VI, 159

[36] Tevbe 9/67, 71

[37] İbn Ebi'l-Hadîd, age., XIX, 21.

[38] İbn Abdilberr, age., I, 571.

[39] Nûh 71/7; Müddessir 74/23; Alak 96/7

Rasûl-i Ekrem'in, "Müslüman kardeşini aşağılaması kişiye kötülük olarak yeter!"[40] hadisi, yine söz konusu marazî duygunun ve sosyo-psikolojik bozukluğun tezahürünü haber veren bir beyan olarak görülmelidir.

NETİCE

Gayesi "tahsîl-i saâdet-i beşeriyye" olan nazarî ve amelî ahlak ilminin ilkeleri, fert ve toplum hayatını ayakta tutan temel dinamikler durumundadır. İslâm ahlak sisteminde söz konusu ilkelerin ana kaynakları Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hz. Peygamber'in gözetiminde yetişen sahâbîler de her iki kaynağı teori ve pratikte hayata geçirme düşüncesiyle hareket eden seçkin şahsiyetlerdir. O şahsiyetler arasında müstesna yerini alanlardan birisi şüphesiz Hz. Ali olmuştur.

"Ali b. Ebî Tâlib'in Günümüz Problemlerine Işık Tutan Bazı Ahlak İlkeleri" başlıklı bu makale onun ferdî ve ictimâî hayatta faziletlerin yerleşmesi ve reziletlerin yok edilmesi için yürüttüğü mücadelenin küçük bir dökümünü vermektedir. Üstün hitabet ve ifade gücüyle dikkat çeken Hz. Ali'nin faziletleri ihyâ ve reziletleri imhâ veya "hakkı ihkâk ve bâtılı ibtal" düşüncesine dayanan mücadelesi, ilkeli ve dengeli insan/toplum inşasını hedeflemektedir. O, beslendiği Kur'an ve Sünnet ahlâkının canlı ve dinamik yapısı sayesinde kazandığı tecrübe ve sahip olduğu örnek kişiliğiyle halen hayatiyetini sürdürmektedir

Hz. Ali gibi bir dehânın hayatı, onun din, ahlak, eğitim, hukuk ve siyaset sâhasındaki bilgi birikimi ve tecrübesi, kanaatimizce, geçmişteki yanlış karar ve tatbikatın tekerrür etmemesi, günümüzde zuhuru muhtemel hata ve tahribatın önüne geçilmesinde büyük rol oynayacaktır. Ne var ki, onun yaşadığı târihî şartlardan ve hayata geçirdiği ahlak ilkelerinden ibret alınması gerekmektedir. Mehmed Âkif Ersoy'un, "Kıssadan Hisse" başlığı altında terennüm ettiği şu mısralar bu noktanın önemini vurgulamaktadır:

"Tarih"i "tekerrür" diye ta'rîf ediyorlar;

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?

Bağdatlı Hanbelî âlim Ebû Muhammed et-Temîmî'nin (v. 488/1095) şu temenni ve ikazı, bu makale vesilesiyle Hz. Ali'yi rahmet ve dua ile yâd etme konusunda kendisine borçlu kalındığını bir kez daha hatırlatmaktadır:

"*Bizden istifade edip de bizi rahmet ve dua ile yâd etmemek, sizin için hiç de hoş olmaz ve büyük bir kusur olur*".

[40] Müslim,Birr, 32; Ebû Dâvûd, Edeb, 35; Tirmizî, Birr, 18; İbn Mâce, Fiten, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 227.